

ΣΤΕΦΑΝ ΤΣΒΑΪΧ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘ. ΑΓ. ΑΓ. ΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΝΙΤΣΕ

(Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Κ. Λ. ΜΕΡΑΝΑΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΡΗ ★ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 3 ★ ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Ι.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΤΕΦΑΝ ΤΣΒΑΪΧ

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΝΙΤΣΕ

(Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ
Κ. Α. ΜΕΡΑΝΑΙΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ • ΜΑΡΗ • ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 3 - ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΝΙΤΣΕ

Ἐκτιμῶ τὸν φιλόσοφο ἀνάλογα μὲ τὴν ἱκανότητα
ποῦχει νὰ δίνει τὸν ἑαυτό του γιὰ παράδειγμα.

ΑΚΑΙΡΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΧΩΡΙΣ ΠΡΟΣΩΠΑ

Νὰ ζεῖ κανένας μέσα στὸν κίνδυνο, νὰ τι εἶναι
ἡ μεγαλύτερη ἀπόλαυση τῆς ζωῆς.

Ἡ τραγωδία τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε εἶναι ἓνα μονόπρακτο δράμα : Πάνω στὴ σύντομη σκηνὴ τῆς ζωῆς του δὲ φανερώνεται κανέν' ἄλλο πρόσωπο ἔκτος ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιο. Σ' ὅλες τὶς πράξεις τῆς τραγωδίας αὐτῆς, πού μοιάζει μὲ χιονοστιβάδα πού γκρεμίζεται ὀρμητικά, αὐτὸς ὁ ἐρημίτης μαχητὴς βρίσκεται μονάχος κάτω ἀπ' τὸ μανιασμένο οὐρανὸ τοῦ πεπρωμένου του : κανέναν δὲν ἔχει κοντά του, κανένας δὲν τὸν ἀντισκόπτει—καμμιά γυναίκα δὲνπραῦνει μὲ τὴν τρυφερὴ της παρουσία τὴν τεταμένη ἀτμόσφαιρα. Τὸ κάθετι ξεκινάει μοναδικὰ ἀπ' αὐτὸν κι' αὐτὸς μοναδικὰ δέχεται τὸν ἀντίχτυπό του· οἱ λιγοστὲς μορφὲς πού, στὴν ἀρχή, βαδίζουνε μέσα στὸν ἴσκιό του, συνοδεύουνε μονάχα μὲ βουβὲς χειρονομίες ἔκπληξης καὶ τρόμου τὸ ἥρωϊκό του ἐγχείρημα καὶ σιγὰ—σιγὰ ἀποτραβιοῦνται, ὅπως μπροστὰ στὸν κίνδυνο. Οὔτε ἓνας μόνον ἄνθρωπος δὲν τολμάει νὰ διακινδυνέψει τὴν πλήρη εἴσοδο στὸν ἐσώτερο κύκλο αὐτῆς τῆς εἰμαρμένης· ὁ Νίτσε μιλάει πάντα, παλεύει πάντα, ὑποφέρει πάντα μόνον γιὰ τὸν ἑαυτό του. Σὲ κανένα δὲν ἀπευθύνει τὸ λόγο του καὶ κανένας δὲν τοῦ ἀπαντάει. Καί, τὸ φοβερώτερο ἀκόμα, κανένας δὲν τὸν ἀκούει.

Σ' αὐτὴν τὴν τραγωδία—μὲ τὸν μοναδικὸ ἥρωϊσμό—τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε, δὲ βρίσκονται ἀνθρώπινα ὄντα, οὔτε συμπαραστάτες, οὔτε τοπίο, οὔτε ντεκόρ, οὔτε κοστούμια· πα-

ζεται, ὅπως λέμε, στὸ κενὸ διάστημα τῆς ἰδέας. Βασιλεία, Νάουμπουργκ, Σορρέντε, Σίλς—Μαρία, Γένουα, τὰ ὀνόματα αὐτὰ δὲν εἶναι τὰ ὀνόματα τῆς ἀληθινῆς κατοικίας τοῦ Νίτσε, ἀλλ' ἀπλὰ οἱ πέτρες ποὺ δείχνουνε τὰ χιλιόμετρα στὸ μᾶκρος τοῦ δρόμου, ποὺ τὸν πέρασε μὲ φλογερὸ πέταγμα—ψυχρὰ μονάχα παρασκήνια κι' ἄχρωμα χρώματα! Ἀληθινά, ὁ διάκοσμος τῆς τραγωδίας αὐτῆς εἶναι παντοτεινὰ ὁ ἴδιος: ἡ ἀπομόνωση, ἡ μοναξιά, αὐτὴ ἡ φριχτὴ μοναξιά, ἡ χωρὶς λόγο κι' ἀντίλογο, ποὺ σκεπάζει τὴ νιτσεικὴ σκέψη πάνωθε καὶ γύρω σὰν ἀδιαπέραστος γυάλινος κώδωνας, μοναξιά χωρὶς λουλούδια καὶ φῶς, χωρὶς μουσική, χωρὶς ζῶα, χωρὶς ἀνθρώπινα ὄντα, μοναξιά ἀκόμα καὶ χωρὶς Θεό· ἡ νεκρὴ κι' ἀπολιθωμένη μοναξιά ἑνὸς πρωτόγονου κόσμου προγενέστερου καὶ μεταγενέστερου ἀπὸ κάθε ἐποχὴ. Κεῖνο ὅμως ποὺ κάνει τὸ κενό του καὶ τὴ θλίψη του τόσο τρομαχτικὴ, τόσο φοβερὴ καὶ ταυτόχρονα τόσο παράδοξη, εἶναι τὸ ἀκατανόητο γεγονός, πὼς αὐτὴ ἡ ἐρημικὴ μοναξιά, αὐτὸς ὁ παγετώνας βρίσκεται, μιλώντας μεταφορικά, ἀνάμεσα στὴ νέα Γερμανία ποὺ πάλλεται κι' ἀντηχεῖ ἀπ' τοὺς σιδηρόδρομους καὶ τοὺς τηλέγραφους, ἀπ' τὶς κραυγὲς καὶ τοὺς θορύβους, στὸ κέντρο μιᾶς κουλτούρας μὲ νοσηρή, ἄλλωστε, περιέργεια, ποὺ κάθε χρόνο σκορπίζει στὸν κόσμον σαράντα χιλιάδες τόμους, ποὺ κάθε μέρα μελετᾶει χίλια—δύο προβλήματα σ' ἑκατὸ πανεπιστήμια, πού, κάθε μέρα, δίνει τραγωδίες σ' ἑκατοντάδες θεάτρα καὶ πού, παρ' ὅλα αὐτὰ, δὲν ξέρει τίποτα, δὲ μαντεύει τίποτα καὶ δὲ νοιώθει τίποτα ἀπ' αὐτὸ τὸ φοβερὸ πνευματικὸ δράμα ποὺ ξετυλίγεται στὸ ἴδιο της τὸ περιβάλλον, στὸν πιὸ ἐσώτερό της κύκλον.

Γιατί, ἀκριβῶς, στὶς πιὸ μεγαλόπρεπές της στιγμὲς, ἡ τραγωδία τοῦ Φρειδερίκου Νίτσε δὲν ἔχει οὔτε ἓνα θεατὴ, οὔτε ἓνα ἀκροατὴ, οὔτε ἓνα μάρτυρα στὸν γερμανικὸν κόσμον. Στὴν ἀρχή, ὅσο μιλάει ἀπ' τὸ ὕψος τῆς καθηγητικῆς του ἕδρας καὶ τὸν καταυγάζει τὸ φῶς τοῦ Βάγνερ, ὁ λόγος του προκαλεῖ ἀκόμα κάποια προσοχή, ὅσο ὅμως βυθίζεται στὰ βάθη τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ κατεβαίνει στοὺς βυθοὺς τοῦ χρόνου, βρίσκει ὀλοένα καὶ λιγότερη ἀπήχηση. Ὁ ἓνας ὕστερα ἀπ' τὸν ἄλλον, οἱ φίλοι, οἱ ξένοι σηκώνονται τρομαγμένοι, στὴ διάρκεια τοῦ ἡρωϊκοῦ μονολόγου, πτοημένοι ἀπ' τὶς ὀλοένα ἀγριώτερες μεταμορφώσεις, ἀπ' τὶς παντοτεινὰ φλογερότερες ἐκστάσεις τοῦ φιλοσόφου καὶ τὸν ἀφήνουνε φριχτὰ μονάχον πάνω στὴ σκηνὴ τῆς μοίρας του. Σιγὰ—σιγὰ ὁ τραγικὸς ἠθοποιὸς ἀρχίζει ν' ἀνησυχεῖ βλέπον-

τας πὼς μιλάει ἀπόλυτα στὸ κενό· ὑψώνει τὴ φωνή του ὀλοέ-
να πιὸ πολὺ, φωνάζει καὶ χειρονομεῖ πιὸ πολὺ ὀλοένα γιὰ ν'
ἀκουστεῖ κάποια ἀντίρρηση. Ἐφευρίσκει, γιὰ νὰ τὴ συζεύξει
μὲ τὸ λόγο του, μιὰ μουσικὴ—μουσικὴ πηγαία, μεθυστικὴ, διο-
νυσιακὴ—κανένας ὁμῶς δὲν τὸν ἀκούει. Καταφεύγει σὲ κωμι-
κότητες, σὲ μιὰ ἐκβιασμένη, διαπεραστικὴ καὶ δηκτικὴ εὐθυ-
μία· μεταχειρίζεται εὐλύγιστη φράση ποικίλωντάς τὴν μὲ κά-
ποιο ἀλαφρὸ σκῶμμα, μόνο γιὰ νὰ προσελκύσει, μ' αὐτὲς τὶς
τεχνητὲς εὐχαριστήσεις, ἀκροατὲς στὸ τρομερὰ σοβαρὸ του
Εὐαγγέλιο· κανένας ὁμῶς δὲν κουνιέται νὰ τὸν χειροκροτήσῃ.
Τέλος ἐπινοεῖ ἕναν χορὸ, χορὸ σπαθιῶν καὶ τραυματισμένους,
καθημαγμένους, αἰμόφυρτους, ἐκτελεῖ μπροστὰ στὸ κοινὸ τὴν
καινούργια του θανάσιμη τέχνη· κανένας ὁμῶς δὲ μαντεύει
τὴ σημασίαν τῶν ἀστειῶν του φωνασκιῶν, οὔτε τὸ μέχρι θανά-
του τρωμένο πάθος ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτὴ τὴν προσποιητὴ
ἐλαφρότητα. Χωρὶς ἀκροατὲς καὶ χωρὶς καμμιάν ἀπήχηση τε-
λειώνει μπροστὰ στ' ἄδεια καθίσματα τὸ ἐξαιρετικώτερο πνευ-
ματικὸ δράμα ποὺ προσφέρθηκε στὴν ταραγμένη ἐποχὴ μας.
Κανένας δὲ γυρίζει, οὔτε ἀκόμα ἀδιάφορα, τὸ βλέμμα του σ'
αὐτόν, ὅταν ἡ παλλόμενη πάνω στὴν ἀτσάλινη αἰχμὴ τῆς σβού-
ρα τῶν σκέψεών του πηδάει μεγαλόπρεπα γιὰ τελευταία φορὰ
καὶ τέλος πέφτει, ἐξαντλημένη κατάχαμα—«νεκρὸς μπροστὰ
στὴν ἀθανασία».

Αὐτὴ ἡ κατάστασις τῆς ἀπομόνωσης μὲ τὸν ἑαυτὸ του,
αὐτὸς ὁ τρόπος τοῦ ν' ἀντιμετωπίζει μονάχος τὸν ἑαυτὸ του,
εἶναι ἡ βαθύτερη ἔννοια τῆς τραγωδίας, ποὺ ἦταν ἡ ζωὴ τοῦ
Φρειδερίκου Νίτσε· ποτὲ τόση μεγαλόπρεπη πνευματικὴ πλη-
ρότητα, τόσο ἔντονο ὄργιο αἰσθήματος, δὲν τοποθετήθηκαν
ἀπέναντι σ' ἕνα τόσο πελώριο κενὸ τοῦ κόσμου, ἀπέναντι σὲ
μιὰ σιωπὴ τόσο μεταλλικὰ ἀδιαπέραστη. Δὲν τοῦ δόθηκε κι'
αὐτὴ ἀκόμα ἡ εὐνοία νὰ συναντήσῃ σοβαροὺς ἀντίπαλους· ἔτσι
ἡ δυνατώτερη θέλησις τῆς σκέψεως, «κλεισμένη στὸν ἑαυτὸ
τῆς», βρίσκεται ὑποχρεωμένη ν' ἀναζητήσῃ ἀπάντησις κι' ἀν-
τίστασις στὸ ἴδιο τῆς τὸ στήθος στὴν ἴδια τῆς τὴν τραγικὴ
ψυχὴ. Ὅχι ἀπ' τὸν κόσμον, μ' ἀπ' τὰ σπαραγμένα ράκη τοῦ
κορμοῦ του, αὐτὸ τὸ πνεῦμα ποὺ ἡ μοῖρα του τὸ κατάντησε
μανιακό, βγάζει, σὰν τὸν Ἡρακλῆ, τὸ χιτῶνα τοῦ Νέσου, αὐτόν
τὸν πόθο ποὺ καταβροχθίζει, γιὰ νὰ σταθεῖ γυμνὸ μπροστὰ
στὴν ὑπέρτατη ἀλήθεια, μπροστὰ στὸν ἑαυτὸ του. Ὅμως τί
παγερὸ ρῖγος γύρω ἀπ' αὐτὴν τὴ γύμνια, τί σιωπὴ γύρω ἀπ'

αὐτὴν τὴν πρωτάκουστη κραυγὴ τοῦ πνεύματος, τί φοβερός οὐρανὸς γεμάτος σύννεφα κι' ἀστραπές, πάνω' ἀπ' «τό φονηᾶ τῆς θσότητας» πού, τώρα πού κανέννας ἀντίπαλος δὲν ἔρχεται νὰ τὸν συναντήσῃ κι' οὔτε κι' αὐτὸς βρίσκει κανέναν, ἐπιτίθεται καταπάνω στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του—«γνώστης τοῦ ἑαυτοῦ του, ἄσπλαχνος δήμιος τοῦ ἑαυτοῦ του». Σπρωγμένος ἀπ' τὸν δαίμονά του πέρα ἀπ' τὸν χρόνο καὶ τὸν κόσμο, ἀκόμα πέρα κι' ἀπ' τὸ πῶ ἀπώτερο ὄριο τοῦ ὄντος του,

Τρανταγμένος, ἀλλοίμονο! ἀπ' ἀγνωστους πυρετούς,
Τρέμοντας μπροστὰ στὰ πικρὰ καὶ παγωμένα βέλη τῆς
[ψυχρότητας,

Διωγμένος ἀπὸ σένα, ὦ σκέψη!

Ἀνείπωτος! Σκοτεινός! Φοβερός!

πισωδρομίζει κάποτε ριγώντας, μὲ βλέμμα γεμάτο ἀκατανόμαστο φόβο, ὅταν νοιώθει πόσο ἡ ζωὴ του τὸν ἔσπρωξε πέρα ἀπὸ κάθε τι ζωντανὸ καὶ πέρα ἀπὸ κάθε τι πού ἔζησε. Ὅμως μιὰ τόσο δυνατὴ ὁρμὴ δὲ μπορεῖ πιά νὰ πισωδρομίζει· μὲ πλήρη ἐμπιστοσύνη καὶ ταυτόχρονα μὲ τὴν ἔκσταση τῆς μέθης τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐκπληρώνει τὸ πεπωμένο του πού τοῦ προμάντεψε ὁ ἀγαπημένος του Χαίλντερλιν—τὸ ἐμπεδόκλειο πεπωμένο του.

Τὸ χωρὶς οὐρανὸ ἠρωϊκὸ τοπίο, τὸ χωρὶς θεατὲς γιγαντιαῖο δράμα, ἡ σιωπὴ, ἡ ὀλοένα ἐντονώτερη σιωπὴ γύρω ἀπ' τὴν τρομερότερη μοναξιὰ τοῦ πνεύματος, νὰ τί εἶναι ἡ τραγωδία τοῦ Νίτσε: θᾶπρεπε νὰ τὴν ἀποστραφεῖ σὰν μιὰ ἀπ' τὶς πολυάριθμες ἀναίσθητες σκληρότητες τῆς φύσης, ἂν ὁ ἴδιος δὲν τὴν εἶχε δεχτεῖ ἐκστατικά, ἂν δὲν τὴν εἶχε διαλέξει κι' ἀγαπήσει, αὐτὴ τὴ μοναδικὴ σκληρότητα, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ μοναδικό της χαρακτήρα. Γιατὶ θεληματικά, μὲ σαφέστατη ἐπίγνωση, ἀφήνοντας κάθε ἐξασφαλισμένη ζωὴ, οἰκοδόμησε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του αὐτὴ τὴν «ξεχωριστὴ ζωὴ» μὲ τὸ βαθύτερο τραγικὸ ἔνστικτο καὶ προκάλεσε τοὺς θεοὺς μ' ἀταίριαστο θάρρος, γιὰ «νὰ δοκιμάσει ὁ ἴδιος τὸν πῶ ἀνώτερο βαθμὸ τοῦ κινδύνου, ὅπου μπορεῖ νὰ ζήσει ὁ ἄνθρωπος».

«Χαίρετε, δαίμονες». Μ' αὐτὴ τὴ φαιδρὴ κραυγὴ τῆς ὕβρεως κάποτε, μιὰ χαρούμενη νύχτα, σὰν τοὺς φοιτητές, ὁ Νίτσε κι' οἱ φιλόσοφοι φίλοι του ἐπικαλοῦνται τὶς Δυνάμεις: τὴν ὥρα πού γυρίζουν τὰ Ξωτικά, χύνουν ἀπ' τὸ παραθύρι.

τὰ ὀλόγιμα· μὲ κόκκινο κρασί ποτήρια τους στοὺς δρόμους τῆς κοιμισμένης πολιτείας τῆς Βασιλείας, —σὰν σπονδὴ στοὺς Ἄορατους. Ἐδῶ δὲν ἔχουμε παρὰ μιὰν ἀστείότητα τῆς φαντασίας πὺ τὴν κεντάει κάποιον βαθύτερο προαίσθημα: οἱ Δαίμονες ὁμως ἀκοῦνε τὴν ἐπίκληση αὐτὴ κι' ἀκολουθοῦνε κείνον πὺ τοὺς προκάλεσε, ὥσπου τὸ παιχνίδι μιᾶς νύχτας γίνεται ἡ μεγαλόπρεπη τραγωδία μιᾶς εἰμαρμένης.

Κι' ὁμως ποτὲ ὁ Νίτσε δὲν καταβάλλεται ἀπ' τὶς τερατώδεις ἀπαιτήσεις, πὺ νοιώθει πὺς ἀκατανίκητα τὸν πιάνουν καὶ τὸν παρασέρνουν: ὅσο σκληρότερα τὸν χτυπάει τὸ σφυρί, τόσο πιὸ καθάρια ἀντηχεῖ ὁ χαλύβδινος ὄγκος τῆς θέλησῆς του. Καὶ πάνω σ' αὐτὸ τὸ πυρακτωμένο ἀπ' τὴ φωτιὰ τοῦ πόνου ἀμόνι, ἀτσαλώνεται, ὀλοένα καὶ πιὸ σκληρά, σὲ κάθε δυνατώτερο χτύπημα, ὁ λόγος πὺ ὕστερα θὰ θωρακίσει μὲ μπροῦντιζο τὸ πνεῦμα του, ἡ «ἀρχὴ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου», *amor fati*: νὰ μὴ θέλουμε ν' ἀλλάξει τίποτε τὸ γινόμενο στὸ παρελθόν, στὸ μέλλον, αἰώνια· ὄχι μονάχα νὰ ὑποφέρουμε τὴν ἀναγκαιότητα, ὄχι ν' ἀποζητᾶμε νὰ τὴν ἀποκρύψουμε, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀγαπᾶμε. Αὐτὸ τὸ θερμὸ καὶ διθυραμβικὸ ἄσμα πὺ ἀπευθύνεται στὶς Δυνάμεις σκεπάζει τὴν κραυγὴ τῆς ὀδύνης του· κατάχαμα ριγμένος, νικημένος ἀπ' τὴ σιωπὴ τοῦ κόσμου, κατασπαραγμένος ἀπ' τὸν ἑαυτὸ του, καταβασανισμένος ἀπ' ὅλες τὶς πίκρες τοῦ πόνου, ποτὲ δὲ σηκώνει τὰ χέρια γιὰ νὰ ἱκετέψει τὴν μοῖρα του νὰ τὸν ἀφήσει ἐπὶ τέλους «ἐν εἰρήνῃ». Ἀντίθετα ἀποζητάει μιὰν ἀκόμα μεγαλύτερη ἀγωνία, μιὰ βαθύτερη μοναξιά, ἕναν πληρέστερο πόνο, τὴ σκληρότερη δοκιμασία πὺ θὰ μπορούσε νὰ βαστάξει ἡ ἀντοχὴ του· κι' ἂν ὑψώνει τὰ χέρια του δὲν τὸ κάνει γιὰ νὰ ξεφύγει, ἀλλὰ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δεθεῖ, ὥστε στὸ τέλος ν' ἀκουστεῖ ἡ θαυμασιώτερη προσευχὴ τοῦ ἥρωα: «ὦ θέληση τῆς ψυχῆς μου, πὺ σ' ἀποκαλῶ μοῖρα, σὺ ποῦσαι ἐντός μου, σὺ ποῦσαι πάνωθὲ μου φύλαξέ με καὶ κράτησέ με γιὰ ἕνα μεγάλο πεπρωμένο».

Λοιπόν, κείνος πὺ ξέρει νὰ παρακαλεῖ μὲ τόσο μεγαλειῶ, πάντα εἰσακούεται.

ΔΙΠΛΟ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ

Τὸ πάθος τῆς προσποίησης δὲν ἀνήκει στὸ μεγαλειό· ὁποῖος ἔχει ἀνάγκη προσποίησης εἶναι ψεύτικος... Ἄς δυσπιστοῦμε στοὺς ἐντυπωσιακοὺς ἀνθρώπους.

Παθητικὴ εἰκόνα τοῦ ἥρωα. Νά πὼς τὸν χαρακτηρίζει τὸ μαρμαρένιο ψέμα, ἡ ἐντυπωσιακὴ εἰκόνα: ἓνα ἥρωϊκὸ κεφάλι ψηλὰ σηκωμένο, ἓνα ψηλὸ θολωτὸ μέτωπο, αὐλακωμένο ἀπὸ σκοτεινὲς σκέψεις, τὸ κῦμα τῶν μαλλιῶν ποὺ πέφτουνε βαρεῖα πάνω στὸν δυνατὸ καὶ προεξέχοντα αὐχένα. Κάτω ἀπ' τὰ θυσσανωτὰ φρύδια λάμπει ἓνα γερακίσιο βλέμμα, κάθε μῦς τοῦ δυνατοῦ αὐτοῦ προσώπου φανερώνει θέληση, ὑγεία καὶ ἰσχύ. Τὸ βερκιγκεντόρειο μουστάκι ποὺ πέφτει ἄρρενωπὰ πάνω στὸ σκληρὸ χεῖλι καὶ στὸ μικρὸ πηγούνι δείχνει τὸ βάρβαρο πολεμιστὴ κι' ἄθελά μας συμπληρώνουμε αὐτὸ τὸ ρωμαλέο καὶ μυῶδες λιονταρίσιο κεφάλι μ' ἓνα σῶμα γερμανοῦ Βίκιγκ ποὺ προχωρεῖ μὲ μεγάλα βήματα, μὲ τὴ νικηφόρα ρομφαία, τὸ κυνηγετικὸ κέρασ καὶ τὸ δόρυ. Κι' εἶσι τοὺς ἀρέσει νὰ μᾶς τὸν παρουσιάζουν οἱ ἀνδριαντοποιοὶ μας καὶ οἱ ζωγράφοι μας, ἀλλάζοντας αὐθαίρετα σὲ γερμανὸ ὑπεράνθρωπο, σὲ ἀρχαία μορφή δεσμώτη Προμηθεά, αὐτὸν τὸν ἐρημίτη τοῦ πνεύματος, γιὰ νὰναί προσιτώτερος σὲ μιὰν ὀλιγόπιστη ἀνθρωπότητα ποὺ τὸ σχολικὸ βιβλίο κι' ἡ σκηνὴ τὴν ἔχουν καταστήσει ἀνίκανη νὰ νοιώσει τὸ τραγικὸ ἔξω ἀπὸ κάθε θεατρικὴ φόρμα. Ὁ ἀληθινὸς ὅμως τραγικὸς ποτε δὲν εἶναι θεατρικὸς, καὶ γι' αὐτὸ τὸ ἀληθινὸ πορτραῖτο τοῦ Νίτσε εἶναι πάρα πολὺ λιγότερο παραστατικὸ ἀπ' ὅ,τι τὸ παρουσιάζουν οἱ προτομιῆς καὶ οἱ ζωγραφικῆς.

Ἀνθρώπινο πορτραῖτο. Ἡ φτωχὴ τραπεζαρία μιᾶς πανσιὸν ποὺ κοστίζει ἕξ φράγκα τὴν ἡμέρα, σ' ἓνα ξενοδοχεῖο τῶν Ἀλπεων ἢ τῶν ἀκτῶν τῆς Λιγυρίας. Ξένοι ἀδιάφοροι, καὶ τὸ συχνώτερο γρηῆς κυρίες, ποὺ φιλοκουβεντιάζουν. Τὸ κουδοῦνι χτύπησε τρεῖς φορές καλώντας γιὰ τὸ τραπέζι. Στὸ κατῶφλι διαβαίνει μὲ κυρτωμένους τοὺς ὄμους, μιὰ ἀβέβαιη σιλουέττα, ἀλαφρὰ σκυφτὴ· σὰ νὰ βγαίνει ἀπὸ κάποια σπηλιά, ὁ Νίτσε, ποὺ κατὰ τὰ «ἕξ ἑβδομα εἶναι τυφλός», μπαίνει πάντα σὲ κάθε καινούργιο μέρος μ' ἓνα κλονισμένον βῆμα. Φοράει ἓνα σκοτεινόχρωμο κουστοῦμι, φροντισμένα ξε-

βουρτσισμένο· ἡ μορφή του εἶναι σκοτεινὴ σὰν τὰ θυσσανωτά, καστανά, κυματιστὰ μαλλιά του. Σκοτεινὰ εἶναι καὶ τὰ μάτια πίσω ἀπ' τὰ παχειὰ κι' ἐξαιρετικὰ κυρτὰ γυαλιὰ τοῦ ἄρρωστου. Πλησιάζει ἀπαλὰ καὶ μάλιστα δειλά, μέσα σὲ μιὰν ἀφύσικη βουβαμάρα. Νοιώθει κανέναν ἕναν ἄνθρωπο πού ζεῖ στὴ σκιά, μακρυνὰ ἀπὸ κάθε συντροφιά καὶ κουβέντα, πού κάθε θόρυβος τὸν φοβίζει μὲ μιὰ ἀγωνία σχεδὸν νευρασθενική· εὐγενικά, μὲ ἀβρότητα γεμάτη διάκριση χαιρετάει τοὺς ἄλλους καὶ τυπικά, μ' εὐγενικὴ ἀδιαφορία, οἱ ἄλλοι ἀνταποδίνουνε τὸν χαιρετισμὸ στὸ γερμανὸ καθηγητή. Μὲ τὶς προφυλάξεις τοῦ μύωπα, προχωρεῖ στὸ τραπέζι καὶ μὲ τὴν ἐπιφυλακτικότητά του ἀνθρώπου μὲ τὸ εὐαίσθητο στομάχι, ἐξετάζει ὅλα τὰ πιάτα, γιὰ νὰ δεῖ, π. χ., ἂν τὸ τσάϊ εἶναι πολὺ δυνατό, ἂν τὰ φαγητὰ εἶναι πολὺ καρυκευμένα, γιὰτι κάθε λάθος στὴν τροφή του ἐρεθίζει τὰ εὐαίσθητα σωθικά του καὶ κάθε πλάνη στὴ διατροφή του ἀναστατώνει γιὰ μέρες τὰ τρεμάμενα νεῦρα του. Οὔτε ἕνα ποτήρι κρασί, οὔτε ἕνα ποτήρι μπύρα, οὔτε ἀλκοόλ, οὔτε καφφές, οὔτε τσιγάρο μπροστά του. Καθόλου κάπνισμα μετὰ τὸ πρόγευμα· τίποτα τὸ διεγερτικό, τὸ δροσιστικὸ ἢ τὸ ἀνακουφιστικὸ· μονάχα τὸ γρήγορο, ἰσχνὸ γεῦμα καὶ μιὰ τυπικὰ εὐγενικὴ, ρηχὴ καὶ μικρὴ χαμηλόφωνη συνδιάλεξη μὲ τὸν τυχαῖο γείτονα (μιλάει σὰν κάποιον πού ἀπὸ χρόνια τώρα ἔχει χάσει τὴ συνήθεια τῆς συνομιλίας, καὶ πού φοβᾶται μήπως τὸν ρωτήσουν γιὰ πολλὰ πράγματα). Ὑστερα ἀνεβαίνει στὸ στενὸ, κλειστὸ, ἄχαρο καὶ ψυχρὰ ἐπιπλωμένο δωμάτιό του, μὲ τὸ τραπέζι πούναι γεμάτο φύλλα σημειώσεις, χειρόγραφα καὶ δοκίμια· κι' ὅμως οὔτε ἕνα λουλούδι, οὔτε ἕνα στολίδι, μόλις κάποιον βιβλίον καὶ σπάνια ἕνα γράμμα. Νὰ κεῖ κάτω, στὴ γωνιά, ἕνα βαρὺ καὶ χοντροφιαγμένο ξύλινο μπαούλο, ἡ μοναδικὴ του περιουσία, μὲ τὰ δυὸ πονκάμισά του καὶ τὸ δευτέρό του κοστοῦμι (ἐκτὸς ἀπ' αὐτά, τίποτ' ἄλλο ἀπὸ βιβλία καὶ χειρόγραφα). Πάνω σὲ μιὰ ἐταζέρα, ἀπειράριθμα μπουκαλάκια μὲ φάρμακα γιὰ τοὺς πονοκεφάλους, πού ὤρες ὀλόκληρες, τὸν τρελλαίνουν, γιὰ τὶς στομαχικὲς συσπάσεις, τοὺς σπασμωδικοὺς ἐμέτους, τὶς ἐντερικὲς παρέσεις καί, προπαντός, τρομερὰ φάρμακα γιὰ τὴν ἀϋπνία,—χλωράλ, καὶ βερονάλ. Ἐνα φοβερὸ ὄπλοστάσιον δηλητηρίων καὶ φαρμάκων—οἱ μόνες βοήθειες πούχε σ' αὐτὴ τὴν κενὴ σιωπὴ τοῦ ξένου δωματίου, ὅπου ποτὲ δὲ βρίσκει ἄλλη

ανάπαυση ἔξω ἀπὸ ἕναν βραχὺ ὕπνο, πού τὸν πετυχαίνει τεχνητά.

Κουκουλωμένος στὸ παλιό του, σκεπασμένος μ' ἕνα μάλινο σάλι (γιατὶ ἡ ἄθλια θερμάστρα καπνίζει μονάχα, χωρὶς νὰ θερμαίνει), μὲ παγωμένα δάχτυλα, μὲ τὰ διπλά του γυαλιὰ σχεδὸν ν' ἀγγίζουνε στὸ χαρτί, γράφει μὲ χέρι βιαστικό, ὦρες ὀλόκληρες, λέξεις πού τὸ θαμπωμένο του μάτι μόλις μπορεῖ ὕστερα νὰ ξεχωρίσει. Ὁρες ὀλόκληρες, μένει ἔτσι γράφοντας, ὥσπου τὰ μάτια του φλογίζονται καὶ δακρύζουν. Κι' εἶναι σπάνια εὐτυχία στὴ ζωὴ του, νὰ βρεθῆι κάποιος, πού νὰ τὸν σπλαχνιστεῖ βοηθώντας τον μιά ἢ δυὸ ὦρες στὸ γράψιμό του ὅταν εἶναι καλωσύνη, ὁ ἐρημίτης βγαίνει ἔξω, πάντα μονάχος, παντοτεινὰ μόνος μὲ τὶς σκέψεις του· ποτὲ στὸ διάβα του ἕνας χαιρετισμός, ποτὲ ἕνας σύντροφος, ποτὲ ἕνα συναπάντημα. Ὅταν εἶναι ἡ μισητὴ κείνη κακοκαιρία, ὅταν βρέχει ἢ χιονίζει, καὶ ὑποφέρει ἀπ' τὰ μάτια του, τότε ἀνελέητα νοιώθει τὸν ἑαυτό του ἐγκάθειρτο στὴ φυλακὴ τοῦ δωμάτιου του· ποτὲ δὲν κατεβαίνει στοὺς ἄλλους, στοὺς ἀνθρώπους. Σὰν ἔρθει τὸ βράδυ μερικὰ κέκ, ἕνα κύπελλο ἀλαφρὸ τσαΐ κι' ἀμέσως ξανὰ ἢ ἀτέλειωτη κι' ἀπέραντη μοναξιά μὲ τὶς σκέψεις του. Ὁρες κι' ὦρες, ξαγρυπνάει κοντὰ στὴ λάμπα μὲ τὴ φλόγα πού τρεμοσβύνει καπνίζοντας, χωρὶς τὰ φλογερά τεντωμένα νεῦρα του, νὰ χαλαρώνονται ἀπὸ μιὰ γλυκεῖα κούραση. Τότε τὸ χέρι του ἀρπάζει τὸ χλωράλ, ἕνα ὀποιοδήποτε ὕπνωτικό, κι' ὕστερα, τέλος, πετυχαίνει ἔτσι μὲ τὴ βία τὸν ὕπνο, πού τόσο πολὺ τὸν ἔχουν οἱ ἄλλοι—οἱ ἄνθρωποι πού δὲ σκέφτονται καὶ πού δὲν ἐρεθίζονται ἀπ' τὸ δαίμονα.

Κάποτε μένει ὀλόκληρες μέρες στὸ κρεβάτι. Ἐμετοὶ καὶ σπασμοί, ὥσπου χάνει τὶς αἰσθήσεις του, πόνοι πού τριβερίζουνε τὰ μελίγγια του καὶ μιὰ σχεδὸν τέλεια τύφλωση. Κι' ὅμως κανένας δὲ βρίσκεται κοντὰ του γιὰ νὰ τὸν βοηθήσει, γιὰ νὰ βάλει μιὰ κομπρέσα στὸ πυρπολούμενο μέτωπό του, νὰ τοῦ διαβάσει κάτι, νὰ μιλήσει μαζὺ του καὶ νὰ γελάσει μαζὺ του.

Καὶ τὸ δωμάτιο αὐτὸ παντοῦ εἶναι τὸ ἴδιο. Οἱ πολιτεῖες ἀλλάζουνε συχνὰ ὄνομα, λέγονται ἄλλοτε Σορρέντε κι' ἄλλοτε Τουρῖνο, ἄλλοτε Βενετία, ἄλλοτε Νίκαια, ἄλλοτε Μάριενμπαντ, ἀλλὰ τὸ δωμάτιο δὲν ἀλλάζει, εἶναι παντοτεινὰ τὸ δωμάτιο τοῦ νοικάρη, τὸ ξένο δωμάτιο καὶ τὰ ἐπιπλά του, ψυχρά, παλὰ καὶ σαραβαλιασμένα· καὶ μαζὺ μὲ τὸ τραπέζι τῆς δουλειᾶς

καὶ τὸ κρεβάτι τοῦ πόνου, ἢ ἀπέραντη μοναξιά. Σ' ὄλα αὐτὰ τ' ἀτέλειωτα χρόνια τῆς περιπλανώμενης ζωῆς του ποτὲ δὲν συναντᾶμε ἓνα ξέγνοιαστο καὶ χαρούμενο ξαπόσταμα, σ' ἓνα φιλικὸ κι' εὐθυμο περιβάλλον· ποτέ, τῆ νύχτα, τὸ γυμνὸ καὶ θερμὸ κορμὶ μιᾶς γυναίκας, δὲ βρίσκεται κοντὰ στὸ δικό του, ποτὲ μιὰ δοξασμένη χαραυγὴ ὕστερ' ἀπ' τὶς χίλιες μαῦρες καὶ σιωπηλὲς νύχτες τὶς δουλειᾶς. Ὡ! Πόσο πιὸ ἀπέραντη εἶναι ἡ μοναξιά τοῦ Νίτσε, ἀπειρα πιὸ ἀπέραντη ἀπ' τὸ γραφικὸ ὄροπέδιο τοῦ Σίλς-Μαρία, ὅπου τώρα οἱ περιηγητὲς ἀνάμεσα στὸ γεῦμα καὶ στὸ δειλινό, συνηθίζουσι νᾶρχουσι καὶ νὰ τὸ ἐπισκέπτονται· ἡ μοναξιά του ξαπλώνεται στὸν κόσμον ὁλόκληρον, πάνω σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, ἀπ' τὴ μιὰ ἴσαμε τὴν ἄλλη ἄκρη.

Ποῦ καὶ πού, μιὰ ἐπίσκεψη, ἓνας ξένος, κάποιος ποῦρχεται νὰ τὸν δεῖ. Ὁ φλοιὸς ὅμως εἶναι πιὰ πολὺ σκληρός, πολὺ χοντρός γύρω ἀπ' τὴν καρδιά πού ἀγαπάει τοὺς ἀνθρώπους καὶ ποθεῖ τὶς συντροφιές· ὁ ἐρημίτης ἀναπνέει, ἀλαφρωμένος ὅταν ὁ διαβάτης προσπερνᾷ ἀφήνοντάς τον στὴ μοναξιά του. Ὑστερα ἀπὸ δέκα πέντε χρόνια, δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὸν οὔτε τὸ παραμικρὸ ψυχίον κοινωνικότητος.

Ἡ συνομιλία κουράζει, ἐξαντλεῖ, κεντριζει ἐκεῖνον πού ἐρεθίζεται ἀπ' τὸν ἑαυτό του καὶ κατασπαράζει ἀδιάκοπα τὸν ἑαυτό του. Κάποτε, γιὰ ἐλάχιστον χρόνον, λάμπει μιὰ μικρὴ ἀχτίδα εὐτυχίας· ὀνομάζεται «μουσική»· μιὰ παράσταση τῆς Κάρμεν σ' ἓνα παλιὸ θέατρο τῆς Νίκαιας, κάποιες ἄριες σ' ἓνα κοντσέρτο, μιὰ ὥρα στὸ πιάνο. Ἀλλὰ κι' αὐτὸ τὸν πειράζει «καὶ τὸν συγκινεῖ μέχρι δακρύων». Ἡ στέρηση τῆς εὐτυχίας τὸν ἔχει ἀποξενώσει τόσο ἀπ' αὐτήν, ὥστε μόνο πόνον μπορεῖ νὰ τοῦ δώσει.

Δέκα πέντε χρόνια ξετυλίγεται μέσα σ' αὐτὸ τὸ «φαράγι» ἡ ζωὴ τοῦ Νίτσε—πού μένει παραγνωρισμένος ἀπ' ὅλους, αὐτὸς μονάχα ἔχοντας συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του—αὐτὸ τὸ φριχτὸ πέρασμα ἀνάμεσα ἀπ' τὰ σκοτάδια τῶν μεγάλων πόλεων, ἀπ' τὰ θλιβερὰ ἐπιπλωμένα δωμάτια, ἀπ' τὶς φτωχὲς πανσιόν, τ' ἀκάθαρτα τραῖνα, καὶ τὰς πολυάριθμους κοιτῶνες τοῦ ἀρρώστου, ἐνῶ ἀπ' ἔξω, στὴν ἐπιφάνεια τοῦ χρόνου, ξεφαντώνει πνευστιώντας ἢ ποικιλόχρωμη πανήγυρη τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Μονάχα ἡ φυγὴ τοῦ Ντοστογιέβσκη σχεδὸν στὴν ἴδια ἐποχὴ, ἀνάμεσα ἀπ' τὴν ἴδια φτώχεια καὶ τὴν ἴδια ἐγκατάλειψη, παρουσιάζει αὐτὸ τὸ ψυχρὸ καὶ γκριζο

φασματικό φῶς. Κι' ἐκεῖ ὅπως καὶ ἴδῳ, τὸ ἔργο τοῦ Τιτάνα κρύβει τὴν ἰσχνὴ μορφή τοῦ φτωχοῦ Λαζάρου ποὺ καθημερινὰ πεθαίνει ἀπ' τὶς ἀδυναμίες του καὶ τὴν ἀγωνία του καὶ ποὺ μόνον, κάθε μέρα, τὸ σωστικὸ θαῦμα τῆς δημιουργικῆς θέλησης τὸν ἀνακαλεῖ ἀπ' τὸ βάθος τοῦ τάφου του. Δέκα πέντε χρόνια, ὁ Νίτσε βγαίνει ἔτσι ἀπ' τὸ μνήμα τοῦ δωματίου του καὶ ξανακαταβαίνει σ' αὐτό, ἀπὸ πόνον σὲ πόνον, ἀπὸ πεθαμὸ σὲ πεθαμὸ, ἀπὸ ἀνάσταση σὲ ἀνάσταση, ἴσαμε ποὺ ὁ ὑπερθερμασμένος ἐγκέφαλός του σκάζει καὶ θρυμματίζεται.

Ξένοι βρίσκουνε κατάχαμα στὴ γῆ, στὸ δρόμο, τὸν πιὸ παράξενο ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς. Ξένοι τὸν φέρνουνε σ' ἓνα ξένο δωμάτιο τῆς Via Carlo-Alberto, στὸ Τουρίνο. Κανένας δὲ βρίσκεται μάρτυρας στοῦ διανοητικὸ θάνατό του. Γύρω ἀπ' τὸ τέλος του βασιλεύουνε τὸ σκοτάδι καὶ ἡ ἅγια ἀπομόνωση. Ἐρημὴ κι' ἄγνωστη ἡ διανυγέστερη πνευματικὴ μεγαλοφυΐα γκρεμίζεται στὴ νύχτα τῆς.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΡΡΩΣΤΕΙΑΣ

Κάθε τι ποὺ δὲ μὲ σκοτώνει, μὲ κάνει δυνατώτερο.

Ἀναρίθμητες εἶναι οἱ πονεμένες κραυγὲς ποὺ βγάζει αὐτὸ τὸ μαρτυρημένο κορμί. Εἶναι ἓνας πίνακας μ' ὅλες τὶς φυσικὲς ἀρρώστειες, μὲ ἕκατὸ ἐπιγραφὰς καί, ἀποκάτω, τὸ τρομερὸ τελικὸ ἐπίγραμμα : «Σ' ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς, ὁ παροξυσμὸς τοῦ πόνου ἦταν γιὰ μένα τερατώδης». Πραγματικά, κανένα διαβολικὸ μαρτύριο δὲ λείπει ἀπ' αὐτὸ τὸ φοβερὸ πανδαιμόνιο τῆς ἀσθένειας· κεφαλόπονοι, ποὺ τὸν σφυροκοποῦνε καὶ τὸν τραντάζουν, ξαπλώνοντας γιὰ μέρες ὀλόκληρες σὲ μιὰ κατάσταση ἀναισθησίας, στὸ ντιβάνι ἢ στὸ κρεβάτι αὐτὸ τὸ φτωχὸν ὄν ποὺ παραληρεῖ· στομαχικοὶ σπασμοί, αἱματεμέσεις, ἡμικρανίες, ἀνορεξίες, ἀδυναμίες, αἱμορροΐδες δυσκοιλιότητες, πυρετικά ρίγη, νυχτερινοὶ ἰδρωτές—ἓνα φριχτὸ *circulus*. Σ' αὐτὰ τώρα προσθέστε καὶ «μάτια κατὰ τὰ τρία τέταρτα βυθισμένα στὴ νύχτα», ποὺ μὲ τὴν παραμικρὴ προσπάθεια πρίζονται κι' ἀρχίζουνε νὰ δακρῦζουν, μὴν ἀφήνοντάς τον ν' ἀπολαύσει τὸ φῶς πάνω «ἀπὸ μιάμιση ὥρα τὴ μέρα». Ὁ Νίτσε ὅμως περιφρονεῖ τὴ θέληση τοῦ σώματος καὶ μένει δέκα ὥρες συνέχεια στὸ τραπέζι τῆς δουλειᾶς. Τότε

ὁ ὑπερθερμασμένος ἐγκέφαλος ἐκδικιέται τὶς ὑπερβολὲς αὐτὲς μὲ μανιασμένους πονοκέφαλους, μὲ νευρική ὑπερένταση, γιατί ὅταν τὸ βράδυ, τὸ σῶμα ἀπὸ πολὺ πιὸ μπροστὰ εἶναι κουρασμένο, ὁ ἐγκέφαλος δὲ σταματᾷ ἀμέσως, ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπεξεργάζεται τὶς ὄνειροπολήσεις καὶ τὶς σκέψεις, ὥστε νὰ χρειάζονται ναρκωτικά γιὰ ν' ἀποκοιμηθεῖ. Χρειάζονται ὁμοίως ὀλοένα καὶ μεγαλύτερες ποσότητες (σὲ δυὸ μῆνες, ὁ Νίτσε χρησιμοποιοῦ πενήντα γραμμάρια χλωριούχου ὑδροξειδίου γιὰ νὰ πετύχει λίγον ὕπνο). Ἀπὸ κοντὰ ἔρχεται τὸ στομάχι, πού κι' αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του ἀρνιέται νὰ πληρώσει τόσο μεγάλο φόρο κι' ἐπαναστατεῖ. Καὶ τώρα νὰ (φαῦλος κύκλος) σπασμωδικοὶ ἐμετοὶ, καινούργιοι πονοκέφαλοι, πού ἀπαιτοῦνε καινούργια φάρμακα. Εἶναι μιὰ ἀμείλιχτη πάλη, ἀχόρταστη καὶ παράφορη τῶν ἀποκαμωμένων ὀργάνων, πού ἀμοιβαῖα ἐξαποστέλλουνε, σ' ἓνα τρελλὸ παιχνίδι, τὴν ἀγκαθωτὴ σφαῖρα τοῦ πόνου. Ποτὲ ἓνα σημεῖο ἀνάπαυσης ἀνάμεσα σ' αὐτὴν τὴ φρίκη. Ποτὲ μιὰ ἐλάχιστη στιγμή ἱκανοποίησης, ποτὲ ἓνας καὶ μόνος μῆνας εὐχαρίστησης καὶ αὐτολησμονιᾶς.

Σὲ εἴκοσι χρόνια, δὲ μπορούμε ν' ἀριθμήσουμε οὔτε μιὰ δωδεκάδα γράμματα, ἀπ' ὅπου νὰ μὴ βγαίνει ἀπὸ κάθε γραμμὴ κι' ἓνας ἀναστεναγμός. Κι' ὀλοένα καὶ πιὸ μανιασμένες καὶ πιὸ βίαιες γίνονται οἱ κραυγὲς του πού τοῦ κεντρίζουνε, τὰ τόσο εὐπαθῆ, τὰ τόσο λεπτεπίλεπτα καὶ τόσο πολὺ πιὰ ἐξημμένα νεῦρα του: «Κάνε λοιπὸν πιὸ ἀνάλαφρη τὴ μοῖρα σου· πέθανε!» κραυγάζει στὸν ἑαυτό του· ἢ καλύτερα γράφει: «Ἐνα πιστόλι γιὰ μένα, τώρα, εἶναι πηγὴ εὐάρεστων σκέψεων» ἢ ἀκόμα καλύτερα: «Τὸ φοβερὸ καὶ σχεδὸν ἀδιάκοπο μαρτύριο μὲ κάνει νὰ ποιῶ τὸ τέλος, καί, σύμφωνα μ' ὠρισμένες ἐνδείξεις, ἢ ἀπολύτρωση, ἢ ἐγκεφαλικὴ συμφόρηση πλησιάζει».

Ἀπὸ καιρὸ τώρα δὲ βρίσκει τ' ἀπαραίτητα ὑπερθετικά γιὰ νὰ ἐκφράσει τοὺς πόνους του· ἔχουν καταντήσει σχεδὸν μονότονες μὲ τὴν ἔνταση καὶ τὴν ταχύτητα τῆς ἐπανάληψής τους, αὐτὲς οἱ φριχτὲς κραυγὲς, πού δὲν ἔχουνε τίποτα τὸ ἀνθρώπινο· οἱ φωνὲς αὐτὲς πού ἀνεβαίνουνε ἀπ' τὰ τρισβαθὰ τῆς «σκυλίσις ζωῆς του» κι' ἀντηχοῦνε καταξεσκίζοντας τὶς ἀκοὲς τῶν ἀνθρώπων.

Νὰ πού ξαφνικὰ σπιθηροβολᾷει (καὶ ριγοῦμε ἀπὸ φρίκη μπροστὰ σὲ μιὰ τόσο τερατώδη ἀντίφαση) στὸ Ecce Homo του, αὐτὴ ἢ δυνατὴ, περήφανη κι' ἐπιγραμματικὴ ὁμολογία πίστεως, πού χαρακτηρίζει γιὰ ψεύτικες ὅλες τὶς προγενέστερες

του κραυγές : «Μὲ λίγα λόγια, βρισκόμουν (πρόκειται γιὰ τὰ δέκα πέντε τελευταῖα χρόνια) σὲ καλὴ ὑγεία».

Τί πρέπει λοιπὸν νὰ πιστέψουμε ; Τὶς χίλιες δυὸ κραυγές τῆς ὀδύνης, ἢ τὴ μνημειώδη φράση ; Καὶ τὶς δυὸ ταυτόχρονα. Τὸ σῶμα τοῦ Νίτσε ὀργανικὰ ἦταν γερὸ καὶ μποροῦσε νὰ ὑποφέρει καὶ τὸ πιὸ δυσβάσταχτο φορτίο. Οἱ ρίζες τοῦ βυθιζόντανε βαθειὰ στὴν καλὴ γῆ μιᾶς γερμανικῆς οἰκογένειας παστόρων. Στὸ σύνολο, γενικά, σὰν ἰδιοσυγκρασία, σὰν ὀργανισμός, στὰ θεμέλια τῆς σάρκας καὶ τοῦ πνεύματός του, ὁ Νίτσε πραγματικά, ἦταν ἓνας ὑγιῆς ἄνθρωπος. Μονάχα τὰ νεῦρα του ἦταν πολὺ λεπτὰ γιὰ τὴ βιαιότητα τῶν συναισθημάτων του. Καὶ γι' αὐτὸ πάντα ἦταν ἐρεθισμένα καὶ ἐξεγερμένα. (Μὰ ἡ ἐξεγερση αὐτὴ ποτὲ δὲ θὰ μπορέσει νὰ τραντάξει τὴ χαλύβδινη δύναμη, τὴν κυριαρχικὴ δύναμη τοῦ πνεύματός του).

Ὁ Νίτσε ὁ ἴδιος βρῆκε μιὰ μέρα τὴν ἐπιτυχέστερη ἀπεικόνιση γιὰ νὰ ἐκφράσει καὶ νὰ χαρακτηρίσει τὴν κατάστασιν αὐτὴ, τοῦ μισο-κινδύνου καὶ τῆς μισο-ἀσφαλείας, ὅταν μιλάει «γιὰ τὸ λιανοτουφεκίδι τῶν πόνων του». Πραγματικά, ποτὲ σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο, δὲν παραβιάζεται τὸ ἐσωτερικὸ χαράκωμα τῆς ἐνεργητικότητάς του. Ὁ Νίτσε ἔζησε ὅπως ὁ Γκιούλλιβερ στὸ Μπρομπντινάκ, μονάχα ἀπλὰ πολιορκημένος διαρκῶς ἀπὸ μιὰ μυρμηγκιὰ Πυγμαίων : τοὺς πόνους του. Τὰ νεῦρα του βρίσκονται σὲ διαρκὴ κινητοποίηση, συνεχῶς γρηγοροῦνε καὶ ἐλλοχεύουν, ὅλη του ἡ προσοχὴ εἶναι ἀπορροφημένη ἀπ' τὶς ἐξουθενωτικὰ καὶ ἐξαντλητικὰ φροντίδες τῆς ἄμυνας του. Ὅμως ποτὲ μιὰ ἀληθινὴ ἀρρώστεια δὲν πετυχαίνει νὰ τὸν καταβάλλει καὶ νὰ τὸν νικήσει, ἐκτὸς ἴσως μοναδικὰ αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια πού εἶκοσι ὀλόκληρα χρόνια σκάβει τὴν ὑπόγειαν στοὰ κάτω ἀπ' τὴν ἀκρόπολη τοῦ ἐγκεφάλου, πού ἀργότερα θὰ τὴν τινάξει στὸν ἀέρα. Ἐνα πνεῦμα μνημειώδες ὅπως ὁ Νίτσε δὲ συνομολογεῖ μ' ἓνα λιανοτουφεκίδι, μονάχα μιὰ ἔκρηξη μπορεῖ νὰ ραγίσει τὸ γρανίτη ἐνὸς τέτοιου ἐγκέφαλου. Ἐτσι σὲ μιὰ πελώρια ἱκανότητα πόνου ἀντιτάσσεται μιὰ πελώρια ἀντίσταση στὸν πόνο, ὅμοια ὅπως μιὰ πολὺ μεγάλη ὀρμητικὴ αἰσθαντικότης, ἀντιτίθεται σὲ μιὰ μέγιστη νευρικὴ εὐπάθεια τοῦ ἀγγειοκινητικοῦ συστήματος.

Γιατὶ κάθε νεῦρο τοῦ στομαχιοῦ, καθὼς καὶ τῆς καρδιάς καὶ τῶν αἰσθήσεων, γιὰ τὸ Νίτσε ἀντιπροσωπεύει ἓνα μανόμετρο ἀπόλυτης ἀκρίβειας καὶ λεπτορρηγματικῆς εὐπάθειας.

μανόμετρο πού καταχωρεῖ καὶ τὶς μικρότερες μεταβολές καὶ πιέσεις μὲ τερατώδη ἐξαπόλυση ὀδυνηρῶν ἐρεθισμῶν. Τίποτα δὲν παραμένει ἀσυνεῖδητο γιὰ τὸ σῶμα του (καθὼς καὶ γιὰ τὸ πνεῦμα του). Ἡ παραμικρότερη ἴνα πού στοὺς ἄλλους μένει βουβή, τοῦ στέλνει ἀμέσως τὸ μήνυμά της μ' ἓνα σκίρτημα καὶ μ' ἓνα παράφορο τράνταγμα· κι' αὐτὴ ἢ «τρελλὴ ἐρεθιστικότητα», σπάει σὲ χίλια δυὸ διατρητικά, κοφτερὰ καὶ ἐπικίνδυνα θραύσματα, «τὴν ἐκ φύσεως» ἐνεργητικὴ του ζωτικότητα.

Ἄπ' αὐτοῦ προέρχονται ὕστερα αὐτὲς οἱ φριχτὲς κραυγές, ὅταν στὴν πιὸ ἐλάχιστη κίνηση, στὸ πιὸ παραμικρὸ βῆμα πού κάνει στὴν ζωὴ του, ἀγγίζει ξαφνικὰ ἓνα ἀπ' τὰ παλλόμενα κι' εὐερέθιστα νεῦρα του.

Αὐτὴ ἢ μοιραία καὶ σχεδὸν δαιμονιακὴ ὑπερευαισθησία τῶν νεύρων τοῦ Νίτσε, πού ἀκόμη κι' ἢ πιὸ φευγαλέα τῆς ἀπόχρωση, ἐνῶ στοὺς ἄλλους δὲν ξεπερνάει τὸ κατῶφλι τῆς συνήδεισης; αὐτὸν τὸν τραντάζει ὀδυνηρά, εἶναι ἢ μόνη ρίζα τῶν πόνων του ὅπως ἐπίσης κι' ἢ πηγὴ τῆς μεγαλοφυοῦς του ἱκανότητος ἐκτίμησης τῶν ἀξιῶν. Σ' αὐτὸν δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ὑπάρχει κάτι τὸ ἀπτό ἢ μιὰ πραγματικὴ πάθηση, γιὰ νὰ ριγῆσει τὸ αἷμα του κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση μιᾶς φυσιολογικῆς ἀντίδρασης. Ἴσως ποτὲ νὰ μὴν ἔζησε διάνοια τόσο φοβερὰ εὐπρόσβλητη ἀπ' ὅλες τὶς ἐντάσεις καὶ τὶς διακυμάνσεις τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων, ἔξον ἀπ' τὸ Νίτσε· ὅλο του τὸ σῶμα δὲν ἦταν παρὰ ἓνα μανόμετρο, μιὰ ἀληθινὴ ὑδραργύρινη στήλη, ἢ ἴδια ἢ εὐαισθησία· ἀνάμεσα στὸ σφυγμό του καὶ στὴν ἀτμοσφαιρικὴ πίεση, ἀνάμεσα στὰ νεῦρα του καὶ τὴν ὑγρασία τῆς σφαίρας φαίνεται πὼς ὑπῆρχαν μυστικὲς ἠλεκτρικὲς ἐπαφές· τὰ νεῦρα του καταγράφουνε πάραυτα κάθε μέτρο ὕψους, κάθε μεταβολὴ τῆς θερμοκρασίας, μὲ τὴ μορφή πόνων στὰ διάφορα ὄργανα κι' ἀντιδροῦνε μὲ μιὰ συντονισμένη ἐξέγερση σὲ κάθε ἀναστάτωση τῆς φύσης. Ἡ βροχή, ὁ σκοτεινιασμένος οὐρανὸς καταθλίβουνε τὴ ζωτικότητά του : «Ὁ συννεφιασμένος οὐρανὸς μὲ κατασυντρίβει». Νοιώθει ἴσαμε αὐτὰ τὰ σωθικά του τὴν ἐπίδραση τοῦ βαριοσυννεφιασμένου οὐρανοῦ· ἢ βροχὴ μειώνει τὴ «δυναμικότητά» του, ἢ ὑγρασία τὸν ἐξουθενώνει, ἢ ξηρότητα τὸν ἐμψυχώνει, ὁ ἥλιος τὸν ζωοποιεῖ, ὁ χειμῶνας γι' αὐτὸν εἶναι τέτανος ἢ θάνατος. Ὁ παλλόμενος δείκτης τοῦ βάρου τοῦ νεύρων του, πού κυμαίνεται σὰν τὴν ἀπριλιάτικη ζέστη δὲ μένει ποτὲ ἀκίνη-

τος· κείνο πού τοῦ ταιριάζει εἶναι τὰ ψηλά ὄροπέδια τοῦ Engadine πού δέν τὰ ταράζει κανένας ἄνεμος. Κι' ὅπως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ παραμικροῦ βάρους καὶ τῆς παραμικρῆς πίεσης ἐπιδρᾷ στὸ φυσικὸ οὐρανό, ἔτσι καὶ τὰ εὐφλεκτα ὄργανά του ὑφίστανται τὸ ἀποτέλεσμα κάθε βάρους, κάθε διαταραχῆς καὶ κάθε ἀτμοσφαιρικοῦ ξεσπάσματος στὸν ἀνώτερο οὐρανὸ τοῦ πνεύματός του. Γιατὶ πάντα ὅταν φρικιάζει μέσα του μιὰ σκέψη, ἀστραποβολαίει ἀμέσως σὰ βροντὴ, ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς τενωμένους κόμπους τῶν νεύρων του. Στὸ Νίτσε, ἡ ἐργασία τῆς σκέψης, γίνεται μὲ μιὰ τόσο ἐκστατικὴ μέθη, μὲ τέτοιο ἠλεκτρικὸ ριγος, ὥστε ἐπενεργεῖ πάνω στὸ σῶμα του σὰν μιὰ καταιγίδα· σὲ κάθε ἐκκρηξὴ τῆς εὐαισθησίας του, ἕνα ἀνοιγόκλημα τοῦ ματιοῦ, στὴν πιὸ αὐστηρὴ ἔννοια τῆς λέξης, εἶναι ἀρκετὸ γιὰ ν' ἀλλοιώσει τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματός του. Τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ζωτικώτερου στοχαστῆ εἶναι τόσο ἐσώτερα δεμένα μὲ κάθε τι τὸ ἀτμοσφαιρικό, ὥστε γιὰ τὸ Νίτσε, ἐσωτερικὲς κι' ἐξωτερικὲς ἀντιδράσεις εἶναι ταυτόσημες : «Δὲν εἶμαι οὔτε πνεῦμα, οὔτε σῶμα, ἀλλὰ κάτι τρίτο. Ὑποφέρω γιὰ ὅλα, ὅπου κι' ἂν εἶμαι».

Λοιπόν, αὐτὴ ἡ ἔμφυτη τάση τῆς διαφοροποίησης ὅλων τῶν ἐρεθισμῶν, ἡ τάση αὐτὴ τῆς ὀρμητικῆς ἀντίδρασης σὲ κάθε ἐντύπωση, εἶναι ἔντονα ἀναπτυγμένη ἀπ' τὴν ἀκίνητη κοὶ περιορισμένη ἀτμόσφαιρα τῆς ζωῆς του, ἀπ' τὶς δεκάδες τῶν χρόνων πού ὁ Νίτσε πέρασε στὴν μοναξιά. Μιὰ πού στὶς τριακόσιες ἐξήντα πέντε μέρες τοῦ χρόνου τίποτα τὸ σωματικὸ δὲν ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μαζύ του, ἐκτὸς ἀπ' τὸ ἴδιο του τὸ σῶμα (οὔτε γυναίκα, οὔτε φίλος), μιὰ πού στὶς εἴκοσι τέσσερες ὥρες τῆς μέρας, δὲν ἔχει τίποτ' ἄλλο ἔξω ἀπ' τὸ ἴδιο του τὸ αἶμα γιὰ νὰ κουβεντιάσει μαζύ του, γι' αὐτὸ μονολογεῖ ἀδιάκοπα μὲ τὰ νεῦρα του.

Ἄσταμάτητα, ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴν τερατώδη σιωπὴ, κρατᾷ στα χέρια του τὴν πυξίδα τῶν αἰσθήσεών του, καὶ σὰν ὄλους τοὺς ἐρημίτες, τοὺς μοναχικοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἄγαμους καὶ τοὺς ἰδιόρρυθμους, παρατηρεῖ σὰν ὑποχονδριακὸς καὶ τὶς πιὸ ἐλάχιστες μεταβολές πού παράγονται στὶς λειτουργίες τοῦ σώματός του. Οἱ ἄλλοι ξεχνιοῦνται γιατί ἡ προσοχὴ τους περισπᾷται ἀπ' τὶς συνομιλίες καὶ τὶς ὑποθέσεις, ἀπ' τὰ παιχνίδια κι' ἀπὸ τὸν κόρο, γιατί πνίγουνε τὴν εὐαισθησία τους στὸ κρασί καὶ στὴν ἀδιαφορία. Ἄλλὰ ἕνας Νίτσε, ἕνα τόσο μεγαλοφυῆς διαγνωστικὸ πνεῦμα, δοκιμάζει ἀδιάκοπα

τὸν πειρασμὸν νὰ βρῖσκει, ἀκόμα καὶ στοὺς ἴδιους του τοὺς πόνους τὴν περιέργη ἡδονὴ τοῦ ψυχολόγου ποὺ παίρνει τὸν ἑαυτό του σὰν θέμα «τῶν δικῶν του πειραματισμῶν».

Ἄδιάκοπα μὲ μυτερὰς λαβίδες (ταυτόχρονα γιὰ τὸν κι' ἄρρωστος) ἀπογυμνώνει κάθε τι ὀδυνηρὸ ποῦχουν τὰ νεῦρα του καὶ μ' αὐτό, ὅπως κάθε νευρική καὶ γεμάτη φαντασία φύση, ἐρεθίζει ἀκόμα πιὸ πολὺ τὴν ἀποκαμωμένη πιά εὐαισθησία του. Δυσπιστώντας στοὺς γιαιτρούς, γίνεται ὁ γιαιτρός τοῦ ἑαυτοῦ του, κι' ἔτσι σ' ὅλη του τὴ ζωὴ «αὐτογιάτρευεται». Δοκιμάζει ὅλα τὰ μέσα καὶ κάθε θεραπεία ποὺ μπορεῖ νὰ φανταστῆ κανένας· ἤλεκτρικὰ μασσάζ, διαιτητικὴ τακτικὴ, ὑδροθεραπείες καὶ λουτροθεραπείες· ἄλλοτε καταπραΰνει τοὺς ἐρεθισμοὺς του μὲ βρωμιούχα ἅλατα κι' ἄλλοτε πάλι τοὺς διεγείρει μ' ἄλλα φάρμακα. Ἡ μετεωρολογικὴ του εὐαισθησία τὸν σπρώχνει ἀδιάκοπα ν' ἀποζητάει μιὰ ξεχωριστὴ ἀτμόσφαιρα, κάτι ποὺ νάσαι ἐπίτηδες γιαιτὸν φτιαγμένο, «τὸ κλίμα τῆς ψυχῆς του». Ἄλλοτε βρῖσκεται στὸ Λουγκάνο, γιαιτὶ ἔκει δὲ φυσοῦνε δυνατοὶ ἄνεμοι, ἀλλὰ μονάχα τὸ δροσερὸ ἀγεράκι τῆς λίμνης, κι' ὕστερα στὸ Πάφους καὶ στὸ Σορρέντο· ὕστερα νομίζει πὼς τὰ λουτρά τοῦ Ραγκάζ θὰ μπορούσανε κάπως νὰ τὸν ἀλαφρώσουν ἀπ' τὸ θλιβερό του ἐγώ, κι' ὅτι ἡ ὑγιεινὴ ζώνη τοῦ Σαιν-Μόριτζ, οἱ πηγὲς τοῦ Μπάντεν-Μπάντεν ἢ τοῦ Μάριενμπαντ θὰ μπορούσαν νὰ τοῦ κάνουν καλό. Γιαιτὶ μιὰ δόλοκληρη ἀνοιξη, ἀνακαλύπτει πὼς τὸ Ἐνγκαντίν τοῦ χρειάζεται, γιαιτὶ συγγενεύει μὲ τὴν δική του τὴ φύση, ἐξ αἰτίας τοῦ «καθαροῦ καὶ ὑγιεινοῦ του ἀέρα»· ὕστερα ἔρχεται μιὰ πολιτεία τοῦ Νοτιᾶ, ἡ Νίκαια, μὲ τὸν «ξηρό» της ἀέρα, κι' ὕστερα ἀκόμη ἡ Βενετία καὶ ἡ Γένουα. Ἄλλοτε ἐπιθυμεῖ νὰ ζεῖ μέσα στὰ δάση κι' ἄλλοτε στὶς ἀκροθαλασσιές, ἄλλοτε στοὺς ὄχτους τῶν λιμνῶν κι' ἄλλοτε στὶς μικρὲς γαληνεμένες πολιτείες, «μὲ τροφὴ καλὴ κι' ἀλαφρὴ».

Ὁ Θεὸς μονάχα ξέρει πόσες χιλιάδες χιλιόμετρα σιδηρόδρομου διάτρεξε αὐτός ὁ fugitivus errans, μόνο καὶ μόνο γιαιτὶ ν' ἀνακαλύψει τὸν παραμυθένιο τόπο ὅπου τὰ νεῦρα του θάπαυαν πιά νὰ τὸν πυρπολοῦνε καὶ νὰ τὸν βασανίζουνε, κι' ὅπου τ' ὄργανά του θάπαυαν τὸ αἰώνιό τους ξαγρύπνημα. Σιγά-σιγά, ἀπ' τὶς παθολογικὲς του ἀνερευνήσεις συνάγει ἕνα

εἶδος ὑγιεινολογικῆς γεωγραφίας γιὰ δική του χρήση μελετάει ὀγκώδη γεωλογικὰ συγγράμματα γιὰ ν' ἀνακαλύψει τὸν τόπο πού ζητάει, λὲς καὶ γυρεύει τὸ μαγεμένο δαχτυλίδι τοῦ Ἄλαδίνου, γιὰ νὰ κατακτήσει ἐπὶ τέλους τὴν κυριαρχία τοῦ σώματός του καὶ τὴν εἰρήνη τῆς ψυχῆς του. Κανένα ταξείδι δὲν εἶναι μακρυνὸ γι' αὐτόν· ἡ Βαρκελώνη βρίσκεται στὰ σχέδια του, ὅπως ἐπίσης ὀνειροπολεῖ καὶ τὰ ψηλὰ βουνὰ τοῦ Μεξικοῦ, τὴν Ἀργεντινὴ, ἀκόμα καὶ τὴν Ἰαπωνία. Ἡ γεωγραφικὴ θέση, ἡ διαιτητικὴ τακτικὴ γιὰ κάθε κλίμα καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς διατροφῆς γίνονται σιγὰ-σιγὰ ἢ ξεχωριστὴ του δεύτερη ἐπιστήμη. Σὲ κάθε τόπο σημειώνει τὴ θερμοκρασία, τὴν ἀτμοσφαιρικὴ πίεση· μετράει μὲ τὸ χιλιοστόμετρο, μὲ τὸ ὑδροσκόπιο καὶ τὰ ὑδροστατικὰ ὄργανα, τὶς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολὰς, τὴν ὑγρασία τοῦ περιβάλλοντος, ὥστε τὸ σῶμα του καταντάει πὰ νὰ γίνῃ κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ κέρασ ἢ τὴν ὑδραργύρινη στήλη τοῦ βαρομέτρου. Στὴ ζωὴ του πάλι ἡ ἴδια ὑπερβολικὴ εὐαισθησία. Κι' αὐτοῦ ἔχουμε ἐπίσης ἓνα ὀλόκληρο «κατάστιχο», ἓνα ὀλόκληρο ἰατρικὸ διάγραμμα προφυλακτικῆς. Τὸ τσαῖ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὀρισμένης μάρκας καὶ ἡ δόση του νὰ κανονίζεται ἀνάλογα, γιὰ νὰ μὴ τοῦ προξενήσῃ κακό· κάθε τροφὴ προπαρασκευασμένη ἀπὸ κρέας τοῦ εἶναι ὀλέθρια· τὰ χορταρικὰ πρέπει νὰ μαγειρεύονται μὲ ὀρισμένο τρόπο. Σιγὰ-σιγὰ, αὐτὴ ἢ «ἰατροποίησή» του καὶ αὐτὴ ἢ αὐτοδιαγνωστικὴ του παίρνουνε τὸ χαρακτῆρα μιᾶς νοσηρῆς περιουτολογίας, καταντώντας νὰ γίνουν ἢ μανία κάποιου πούχει καθηλωθεῖ στὸ δικό του τὸ ἐγώ. Τίποτα δὲν ἔκαμε τοὺς πόνους τοῦ Νίτσε θλιβερώτερους ἀπ' αὐτὴν τὴν αἰώνια ἀνατομικὴ αὐτοενδοσκόπιση. Κι' ὅπως πάντα, ὁ ψυχολόγος ὑποφέρει διπλά ἀπὸ κάθε ἄλλον, γιὰ αἰσθάνεται δυὸ φορὲς τὴν ὀδύνη του : ἀρχικὰ στὴν πραγματικότητά καὶ ὕστερα αὐτοπαρητηρούμενος ὁ ἴδιος.

Ὁ Νίτσε ὅμως εἶναι μεγαλοφυΐα βίαιων ἀντιθέσεων· ἀντίθετα μὲ τὸ Γκαῖτε πού γνώριζε τὴν τέχνη τῆς ἀποφυγῆς τῶν κινδύνων, αὐτὸς μ' ἓναν ἔξαιρετικὰ τολμηρὸ τρόπο προχωροῦσε καὶ τοὺς ἀντιμετώπιζε, δηλαδὴ ἔπιανε τὸν ταῦρο ἀπ' τὰ κέρατα.

Ἡ ψυχολογία, ἢ διανοητικότητά (δοκίμασα νὰ τὸ ἀποδείξω) σπρώχνουνε τὸν εὐαίσθητο ἄνθρωπο στὴν ὀδύνη καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμα τὴν ἄβυσσο τῆς ἀπελπισίας· ἢ ψυχολογία ὅμως, τὸ πνεῦμα τοῦ ξαναδίνουνε τὴν ὑγεία. Ὅπως ἢ ἀσθέ-

νεια, ἔτσι κι' ἡ ἴαση τοῦ Νίτσε προέρχεται ἀπ' τὴ βαθειὰ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του. Στὸ προκείμενο ἡ ψυχολογία γίνεται θεραπευτικὴ, μιὰ ἀπαράμιλλη ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς «ἀλχημικῆς τέχνης» ποὺ περὶ φανεύεται «πὼς μπορεῖ νὰ βγάξει ἀξία ἀπ' τὰ πράγματα ποὺ δὲν ἔχουν». Τώρα πιά, ὕστερα ἀπὸ δεκάχρονες ἀδιάκοπες ἀλγηδόνες, βρίσκεται «στὸ κατώτατο ὄριο τῆς ζωτικότητάς του»· ὁ καθένας πιστεύει πιά πὼς τώρα σωριάστηκε, ἐξουθενώθηκε ἀπ' τὰ νεῦρα του καὶ πὼς εἶναι ἡ λεία τῆς πιὸ ἀπελπιστικῆς ψυχικῆς κατάπτωσης, τοῦ πεσιμισμού καὶ τῆς αὐτοεγκατάλειψης. Νά ὅμως ποὺ ξαφνικὰ παράγεται στὴν πνευματικὴ κατάσταση τοῦ Νίτσε μιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς ἀληθινὰ θεῖες «ἀποκαταστάσεις» ποὺ μοιάζουνε μὲ κεραινοβολήματα, μιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς αὐτοαναγνωρίσεις, τὶς αὐτοδιασώσεις ποὺ καθιστοῦνε τόσο μεγαλόπρεπα δραματικὴ καὶ συγκινητικὴ τὴν ἱστορία τοῦ πνεύματός του. Ἀπότομα τραβάει κοντά του τὴν ἀρρώστεια, ποὺ ὑποσκάπτει τὸ ἔδαφός του, καὶ τὴ σφίγγει πάνω στὴν καρδιά του. Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ἀπ' τὶς ὀλότελα μυστηριώδεις στιγμὲς (ποὺ δὲ μπορούμε νὰ ὀρίσουμε τὴν ἀκριβὴ τους χρονολογία), μιὰ ἀπ' τὶς ἀστραποβόλες ἐμπνεύσεις ἀνάμεσα στὸ ἔργο του, ὅπου ὁ Νίτσε «ἀνακαλύπτει» τὴν ἴδια του τὴν ἀσθένεια, ὅπου—ἐκπληκτος γιὰ τὴν βρῆσκα ἀκόμα στὴ ζωὴ καὶ βλέποντας πὼς στὴ διάρκεια τῶν βαθύτερων του ψυχικῶν καταπτώσεων, στὶς ὀδυνηρότερες ἐποχὲς τῆς ὑπαρξῆς του, ἡ παραγωγικότητά του ἀντὶ νὰ ἐλαττώνεται ἀυξάνει—δηλώνει μὲ τὴν πιὸ βαθύτερη πεποίθησι πὼς οἱ πόνοι του, οἱ στέρησεις του ἀποτελοῦνε τμῆμα, ἢ αὐτόν, «τῆς ὑπόθεσης», τῆς ἱερῆς ὑπόθεσης τῆς ὑπαρξῆς του, τῆς μόνης ὑπόθεσης, ποὺ μπορεῖ νὰ ναι ἱερὴ γι' αὐτόν. Κι' ἀπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ, ποὺ τὸ πνεῦμα του δὲν δοκιμάζει οὔτε τὸν παραμικρὸ οἶκτο γιὰ τὸ σῶμα του, ποὺ δὲ συμμετέχει στὶς ὀδύνες του, βλέπει, γιὰ πρώτη φορὰ, τὴ ζωὴ κάτω ἀπὸ ἓνα καινούργιο φῶς καὶ τὴν ἀρρώστεια του σύμφωνα μὲ μιὰ βαθύτερη ἔννοια. Μ' ὀλάνοιχτη τὴν ἀγκαλιά, τὴ δέχεται συνειδητὰ, στὸ πεπρωμένο του, σὰν ἀναγκαιότητα, κι' ὅπως, εἶναι «φανατικὸς συνήγορος τῆς ζωῆς», κι' ἀγαπάει τὸ κάθε τι ποῦναι δικό του, ψέλνει ἀκόμα καὶ στὸν πόνο του τὸ διθυραμβικὸ ναι τοῦ Ζαρατούστρα, αὐτὸ τὸ χαρούμενο. «Ἀκόμα μιὰ φορὰ! Ἀκόμα μιὰ φορὰ! Αἰῶνια!». Ἡ ἀπλῆ γνώση σ' αὐτόν γίνεται ὁμολογία καὶ ἡ ὁμολογία εὐγνωμοσύνη· γιὰ τὴν αὐτὴν τὴν ὑπέρτερη θεώρηση, ὅπου ὑψώνει τὰ βλέμματά του

πάνω απ' τὸν δικό του πόνο καὶ πὸς τὴν ζωὴ του δὲ βλέπει παρὰ μονάχα τὸ δρόμο πὸς τὸν φέρνει στὸν ἑαυτό του, ἀποκαλύπτει (μ' αὐτὴ τὴν ὑπερβολικὴν χαρὰ πὸς τοῦ δίνει ἡ μαγεία τῶν ὑπέροχων πραγμάτων) πὸς μὲ τίποτα δὲν εἶναι τόσο δεμένος ὅσο μὲ τὴν ἀρρώστεια του καὶ ὅτι στὸ σκληρότερο δῆμιό του χρωστᾷ ὅτι πολυτιμώτερο ἔχει: τὴν λευτεριά, τὴν φυσικὴν λευτεριά, τὴν πνευματικὴν λευτεριά· γιὰ παντοῦ ὅπου κινδύνευε ν' ἀναπαυθεῖ, ν' ἀφεθεῖ στὴ ραθυμία, νὰ γίνῃ βαρετός καὶ νὰ χάσῃ τὴν πρωτοτυπία του μὲ μιὰ πρόωρη ἀπολίθωση σὲ μιὰ ὑπηρεσία, σ' ἓνα ἐπάγγελμα ἢ σὲ μιὰ πνευματικὴ ἀπασχόληση, ἡ ἀρρώστεια εἶναι κείνη πὸς τὸν κυνηγᾷ σπρώχνοντάς τον βλαία μὲ τὸ κεντρί της· στὴν ἀρρώστεια χρωστᾷ τὸ ὅτι γλύτωσε ἀπ' τὸ στρατὸ καὶ δόθηκε στὴν ἐπιστήμη, καὶ σ' αὐτὴν χρωστᾷ τὸ ὅτι δὲ βάλτωσε στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴ φιλολογία· αὐτὴ ἦταν ἡ ἀφορμὴ πὸς τὸν ἔκαμε ν' ἀβγίῃ ἀπ' τὸν κύκλο τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βασιλείας καὶ νὰ περάσῃ στὴν «ἀπομόνωση» καὶ ἀπ' αὐτὴν στὸν κόσμον, στὸν κόσμον πὸς τὸν ξανάφερε στὸν ἑαυτό του. Στ' ἀρρωστα μάτια του χρωστᾷ τὴν «λύτρωσή του ἀπ' τὸ βιβλίον», «πὸς ἦταν ἡ μεγαλύτερη ὑπηρεσία πὸς πρόσφερα στὸν ἑαυτό μου». Ὁ πόνος τὸν τράβηξε (ὀδυνηρὰ μὰ ὠφέλιμα) ἀπ' ὅλα τὰ λέπια πὸς ἀπειλούσανε νὰ σχηματιστοῦνε γύρω του, ἀπ' ὅλους τοὺς δεσμοὺς πὸς ἀρχίζαν τὸν περικυκλώνουν. «Ἡ ἀσθένεια μὲ τὴν ἐπενέργειά της μὲ λυτρώνει», λέει ὁ ἴδιος· γι' αὐτὸν ἦταν ἡ μαμμὴ πὸς ἐκμαίευσεν τὸν ἐσώτερο ἄνθρωπον, καὶ οἱ ὠδῖνες πὸς τοῦ προξένησε ἦταν οἱ πόνοι τοῦ τοκετοῦ. Χάρη σ' αὐτήν, ἡ ζωὴ ἔγινε γι' αὐτὸν, ὄχι ρουτίνα, ἀλλ' ξανάνιωμα, ἀποκάλυψη· «Ἡ ζωὴ ὅπως καὶ ὁ ἑαυτός μου μοῦ ἀποκαλύφθηκαν, σὰν κάτι τὸ καινούργιον.»

Γιὰ τὴν ἔτσι αὐτὸς ὁ βασανισμένος ἄνθρωπος ἐγκωμιάζει τώρα μ' εὐγνωμοσύνη τὰ μαρτύριά του στὸ μεγαλόπρεπό του ὕμνον γιὰ τὴν ἁγία ὀδύνη) μονάχα ὁ πόνος δίνει τὴν γνώση. «Ἡ ἀρκουδίσια ὑγεία» πὸς μεταβιβάζεται κληρονομικὰ χωρὶς ποτὲ νὰ τρανταχτεῖ, ἱκανοποιεῖται ἀφοβα καὶ στοιχειωδῶς χωρὶς νὰ τῆς χρειάζεται τίποτα. Δὲν ποθεῖ τίποτα, δὲ γεννάει προβλήματα, καὶ γι' αὐτὸ στοὺς ὑγιεῖς δὲν συναντᾷμε ἵχνος ψυχολογίας. Ἡ γνώση μας προέρχεται ἀπ' τὸν πόνο, «ἡ ὀδύνη πάντα ἀποζητᾷ νὰ μάθῃ τίς αἰτίες, ἐνῶ ἡ ἡδονὴ ἔχει τὴν τάση νὰ μένει κεῖ πὸς βρῖσκεται χωρὶς ποτὲ νὰ κυττάζῃ πρὸς

τά πίσω». «Ὁ πόνος μᾶς ἐκλεπτύνει». Ὁ πόνος, πού παντοτεινὰ ἀνασκάβει καὶ ξεσκαλίζει, ὀργώνει τὴ γῆ τῆς ψυχῆς, κι' ἡ ὀδυνηρὴ ἐργασία τῆς ἐσωτερικῆς ἀνασκαφῆς εἶναι κείνη πού, σὰν τὸ ἀλέτρι, σβωλοκοπάει τὴ γῆ, γιὰ τὴν καινούργια πνευματικὴ συγκομιδὴ. «Ὁ μεγάλος πόνος εἶναι ὁ τελευταῖος λυτρωτῆς τοῦ πνεύματος· μόνον αὐτός μᾶς ἀναγκάζει νὰ κατέβουμε ἴσαμε τὰ τριςβαθὰ μας». Κι' ἀκριβῶς κείνος πού γι' αὐτὸν ὁ πόνος σχεδὸν ἦταν θανάσιμος, ἔχει ὕστερα τὸ δικαίωμα νὰ πεῖ γιὰ λογαριασμό του αὐτὸ τὸν περήφανο λόγο: «ἐννοίωσα καλύτερα τὴ ζωὴ, γιατί συχνὰ κινδύνεψα νὰ τὴν χάσω.» Ὁ Νίτσε δὲν ξεπερνάει τὶς ὀδύνες του μὲ τεχνάσματα, μὲ ἄρνηση, οὔτε μὲ καταπραϋντικὰ ἐξιδανικεύοντας τὴ σωματικὴ του ἀδυναμία, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν πρωτόγονη δύναμη τῆς φύσης του, μὲ τὴ γνώση: ὁ κορυφαῖος «εὐρέτης» ἀξιῶν ἀποκαλύπτει στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἀξία τῆς ἀρρώστειας. Ἀντιστρόφως ἀνάλογα μάρτυρας, ὑφίσταται στὴν ἀρχὴ τὰ βασανιστήρια χωρὶς νάχει καμμιά πίστη, κι' ὕστερα οἱ πόνοι καὶ τὰ μαρτύρια εἶναι κείνα ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ τὴν πίστη. Ἡ σοφὴ του ὅμως χημεῖα ἀνακαλύπτει ὄχι μονάχα τὴν ἀξία τῆς ἀρρώστειας, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀντίθετό της πόλο: τὴν ἀξία τῆς ὑγείας· χρειάζονται καὶ τὰ δύο στοιχεῖα ἐνωμένα γιὰ νάχουμε τὸ πλήρες αἶσθημα τῆς ζωῆς, τὴν αἰώνια κατάσταση τῆς ἐντασης πού ἀρχίζει ἀπ' τὴν ὀδύνη ἴσαμε τὴν ἔκσταση, καὶ πού προβάλλει τὸν ἄνθρωπο στὸ ἄπειρο. Καὶ τὰ δύο εἶναι ἀναγκαῖα: ἡ ἀσθένεια γιὰ μέσο, καὶ ἡ ὑγεία γιὰ σκοπὸς· ἡ ἀσθένεια γιὰ δρόμος καὶ ἡ ὑγεία γιὰ τέρμα. Γιατί ἡ ὀδύνη, γιὰ τὸν Νίτσε, εἶναι ἡ σκοτεινὴ ὄχθη τῆς ἀρρώστειας ἐνῶ ἡ ἄλλη ὄχθη λαμποκοπάει μέσα σ' ἓνα ἀνείπωτο φῶς, ὀνομάζεται ἴαση καὶ τὴν πετυχαίνουμε μονάχα ὅταν ξεκινήσουμε ἀπ' τὴν ὄχθη τοῦ πόνου. Ἰαση, λοιπόν, τὸ ξαναπόχτημα τῆς ὑγείας, σημαίνει κάτι παραπάνω ἀπ' τὴν ἀπλή ἐπίτευξη ὁμαλῆς ζωῆς· δὲν εἶναι μονάχα μεταμόρφωση, ἀλλὰ κάτι ἀπέραντα περισσότερο· ἄνοδος, ἀνύψωση, αὔξηση τῆς ἀγχίνουας. Ἀπ' τὴν ἀρρώστεια βγαίνει κανένας «μ' ἓνα καινούργιο δέριμα», λεπτότερο, μὲ ὀξύτερη τὴν αἴσθησι τῆς ἡδονῆς, μὲ γεύση πιὸ ἐξησκημένη στὴν ἐκτίμηση κάθε εἴδους λιχουδιᾶς, μὲ μιὰ εὐτυχέστερη εὐαισθησία καὶ «μὲ μιὰ ἐπικινδυνωδέστερη δεύτερη ἀθωότητα ἀνάμεσα στὴ χαρὰ», ὅμοιος μ' ἓνα παιδί κι' ἑκατὸ φορές πιὸ ἐκλεπτυσμένος ἀπὸ κάθε ἄλλον κι' ἡ δεύτερη αὐτὴ ὑγεία πού ἀκολουθεῖ τὴν ἀρρώστεια, ἡ ὑγεία αὐτὴ «καρπὸς τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ πόνου»,

είναι ἄγαθὸ πού δὲ δωρήθηκε, τυφλὰ παρμένο, ἀλλὰ θησαυρὸς πού φλογερὰ τὸν ποθοῦσε, πού τὸν ἀποζητοῦσε μὲ τόσο μόχθο, πού τὸν ἔχει ξαγοράσει μὲ τόσους ἀναστεναγμούς, κραυγές, καὶ θλίψεις, εἶναι χίλιες φορές ζωντανότερη ἀπ' τὴν χοντροκομμένη ὑγεία τῶν παντοτεινὰ καλοστεκούμενων. Κεῖνος πού καὶ μιὰ φορά δοκίμασε τὴ ριγηλὴ γλυκύτητα, τὴν σπινθηροβόλα μέθη, αὐτῆς τῆς ἴασης, φλέγεται ἀπ' τὸν πόθονὰ δοκιμάζει πάντα τὴν ἴδια αἴσθησι· πάντα, ξαναβυθίζεται στὸ πύρινο κῦμα τῶν παμφάγων ὀδυνῶν, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ξανάβρει αὐτὴ «τὴ γοητευτικὴ ἐντύπωση τῆς ἴασης», αὐτὴ τὴ χρυσὴ μέθη πού, γιὰ τὸ Νίτσε, ἀντικατασταίνει, ξεπερνώντας τα χίλιες φορές, ὅλα τὰ κοινὰ τονωτικά τοῦ ἀλκοόλ καὶ τῆς νικοτίνης.

Μόλις ὁμως ὁ Νίτσε ἀποκαλύπτει τὴν ἔννοια τοῦ πόνου του καὶ τὴ μεγάλη ἡδονὴ τῆς ἴασης, δοκιμάζει τὴν ἐπιθυμίανὰ τὰ ἀναγάγει σὲ ἀποστολικὸ δίδαγμα, γιὰτὶ μέσα σ' αὐτὰ νομίζει πὼς συλλαμβάνει τὴν ἔννοια τοῦ σύμπαντος. Σὰν ὅλους τοὺς δαιμονόληπτους εἶναι ὁ σκλάβος τῆς ἴδιας του τῆς ἔκστασης κι' ἀχόρταστα ἀπολαβαίνει αὐτὴ τὴν ἀστραφτερὴ ἐναλλαγὴ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ὀδύνης· ποθεῖ ἀκόμα ἐντονώτερα τὸ μαρτύριο τῶν πόνων γιὰ νὰ μπορεῖ ν' ἀνέβει ψηλότερα στὴν ὑπερτερὴ καὶ μακάρια σφαῖρα τῆς ἀνάρρωσης, ποῦναι ὅλο λάμψη καὶ σφριγός. Σ' αὐτὴ τὴ σπινθηροβόλα καὶ φλογερὴ μέθη, ἀνακατεύει σιγὰ—σιγὰ τὴν μανιασμένη του ἐπιθυμία τῆς ἴασης μ' αὐτὴ καθεαυτὴν τὴν ἴαση, τὸν πυρετό του μὲ τὴ ζωτικότητα, καὶ τὸν ἱλιγγο τῆς πτώσης του μὲ τὴν αὔξηση τῆς δύναμης. Ἡ ὑγεία! Ἡ ὑγεία! αὐτὸς ὁ μεθυσμένος ἀπ' τὸν ἑαυτό του ἄνθρωπος κραδαίνει σὰ σημαία τὴ λέξη αὐτὴ πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του: νὰ τι πρέπει νὰναι ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος, ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς, τὸ μέτρο ὅλων τῶν ἀξιῶν. Καί κεῖνος πού δεκάδες χρόνια ψηλαφοῦσε στὰ σκοτάδια, πηγαίνοντας ἀπὸ πόνον σὲ πόνον, πνίγει τώρα τὶς κραυγές του σ' ἓνα δοξαστικὸν ὕμνον γιὰ τὴ ζωτικότητα, τὴν κτηνώδη καὶ μεθυσμένη ἀπ' τὸν ἑαυτό της δύναμη. Μὲ φλογερὰ χρώματα, ξετυλίγει τερατωδῶς τὸ λάβαρο τῆς δύναμης τῆς θέλησης, τῆς θέλησης τοῦ ζεῖν, τῆς θέλησης τοῦ νὰναι κανένας σκληρὸς κι' ἄσπλαχνος, κι' ἐκστατικὰ δείχνει τὸ λάβαρο αὐτὸ στὴν ἐπερχόμενη ἀνθρωπότητα—χωρὶς νὰ ὑποπτεύεται πὼς ἡ δύναμη αὐτὴ πού τὸν ἐμψυχώνει καὶ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ κρατᾷ τόσο ψηλὰ τὴ

σημαία αὐτή, εἶναι ἡ ἴδια πού τεντώνει τὸ τόξο μὲ τὸ βέλος πού θὰ τὸν σκοτώσει.

Γιατὶ αὐτὴ ἡ τελευταία ὑγεία τοῦ Νίτσε, πού στήν ἔντασή της φτάνει σὲ διθυραμβικὰ ὕψη, εἶναι μιὰ αὐθυποβολή, μιὰ «τεχνητὴ» ὑγεία ἀκριβῶς τὴ στιγμή πού ὑψώνει χαρούμενα τὰ χέρια στὸν οὐρανὸ, στήν παραφορὰ τῆς δύνάμης του, ἐγκωμιάζοντας (στὸ *Ecce Homo*) τὴ μεγάλη του ὑγεία καὶ παίρνοντας ὄρκο πὼς ποτὲ δὲν ἦταν ἀρρωστος, οὔτε παρακμασμένος, ὁ κεραυνὸς δονεῖται πιά στὸ αἷμα του. Κεῖνο πού ψέλνει καὶ θριαμβεύει μέσα του, δὲν εἶναι πιά ἡ ζωὴ του, ἀλλὰ μονάχα ὁ θάνατός του· δὲν εἶναι πιά τὸ γνωστικὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ὁ δαίμονας πού ἀρπάζει τὸ θῦμα του. Αὐτὸ πού νομίζει γιὰ φῶς γιὰ πυρωμένη θερμὴ τοῦ αἵματός του περικλείνει τὰ θανατερὰ σπέρματα τῆς ἀρρώστειας του, καὶ τὸ κλινικὸ βλέμμα κάθε γιατροῦ διακρίνει σήμερα σαφῶς σ' αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ αἶσθημα τῆς εὐεξίας πού τὸν κατακυριεύει στὶς τελευταῖες του ὥρες, κεῖνο πού ἀποκαλοῦμε εὐφορία, αὐτὴ τὴν κατάστασιν τῆς τυπικῆς μακαριότητος πού προηγεῖται ἀπ' τὸ τέλος. Τώρα πιά ἡ ἀργυρὴ διαύγεια πού χύνεται πάνω στὶς τελευταῖες του ὥρες δὲν εἶναι παρὰ ἡ φωτεινὴ προβολὴ μιᾶς ἄλλης σφαίρας πού δονεῖται, τῆς σφαίρας τοῦ δαιμονίου, τοῦ ὑπέρπεραν: αὐτὸς ὅμως στήν παραφορὰ του, δὲν τὸ νοιώθει πιά. Αἰσθάνεται μονάχα πὼς καταυγάζεται ἀπ' ὄλο τὸ φέγγος κι' ἀπ' ὅλες τὶς χάριτες τῆς γῆς.

Οἱ ιδέες ἀναπηδοῦνε μέσα του σὰν φωτιά, ἡ γλῶσσα του φρικιάζει μὲ πρωτόγονη δύναμη σ' ὅλους τοὺς πόρους ἀπ' τὸ λόγο του, κι' ἡ μουσικὴ κατακλύζει τὴν ψυχὴ του· ὅπου κι' ἂν κυττάζει, βλέπει ν' ἀχτινοβολάει ἡ εἰρήνη. Οἱ ἀνθρώποι τοῦ δρόμου τοῦ χαμογελοῦν. Κάθε γράμμα εἶναι θεῖο ἄγγελμα, καί, μεθυσμένος ἀπὸ εὐτυχία, κραυγάζει στὸ τελευταῖο του γράμμα, πού ἀπευθύνεται στὸ φίλο του Πέτερ Γκάστ: «Ψάλλε μου καινούργιο τραγούδι. Ὁ κόσμος μεταμορφώθηκε κι' οἱ οὐρανοὶ ἀγάλλονται.» Ἀπ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν οὐρανὸ ξεκινάει ἡ πύρινη ἀχτίδα πού τὸν χτυπάει, σμίγοντας τὸν πόνο καὶ τὴν μακαριότητα σ' ἓνα μονάχο κι' ἀδιάλυτο δευτερόλεπτο. Οἱ δυὸ ἄκρες τοῦ αἰσθήματος εἰσχωροῦνε ταυτόχρονα στὸ στήθος του πού ἀσθμαίνει, ἐνῶ μέσα στὸ αἷμα τῶν φρικιώντων κροτάφων του βουίζει ταυτόχρονα ἡ ζωὴ κι' ὁ θάνατος, σὰ μιὰ μοναδικὴ κι' ἀποκαλυπτικὴ μουσικὴ.